

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

»det inre livet». Och hos andra lyriker av både äldre och yngre årgång – Johannes Edfelt, Östen Sjöstrand, Lars Gustafsson och Tomas Tranströmer – fortsätter materialiseringen av det andliga med oförminskad intensitet. Den sistnämndes poesi är Kjell Espmark redan i full färd med att utforska i en separat monografi.

Kjell Espmark har tillryggalagt en viktig etapp i sina forskningar med fullföljandet av »Själens bild». Han bör lyckönskas till att ha fullbordat ett arbete av hög dignitet, med vida internationella perspektiv och ovanlig lärdom, skrivet med en kärlek till diktningen som bör kunna tjäna som ett föredöme för de flesta yngre litteraturhistoriker. Summan av min genomgång och helhetsintrycket av min läsning blir väl, att andra delen inte i alla avseenden är fullt ut lika genomarbetad och kraftfull som den första. Men även om framställningen kan ge anledning till en rad mer eller mindre vägande invändningar, har den givetvis mycket att lära ut om själens skilda skepnader i modern svensk lyrik.

Thure Stenström

Erland Lagerroth: *Romanen i din hand. Att läsa, studera och förstå berättarkonst*. Rabén & Sjögren 1976.

Det brukar sägas att konsten att nå intressanta forskningsresultat är beroende av forskarens förmåga att ställa de adekvata frågorna till sitt stoff.

Om det föremål man skall utforska råkar vara en roman, kan det ur pedagogisk synpunkt vara berättigt att uppfatta denna som just en samtalspartner – såväl läsecirkelledare som hermeneutiker torde kunna acceptera den bilden. Det är bara det, att så många romananalyser – kanske på grund av utfrågarnas begränsade ordförråd – tenderar att bli till samtal mest om väder och vind.

Erland Lagerroth har reagerat mot denna situation, och han har med sin nya bok försökt skriva en parlör för romanläsare av olika kategorier. För den som vill lära sig hitta i den värld som han menar att romanen utgör eller som vill finna den väg genom verket, som han menar att det lönar sig att studera, gäller det dels att kunna läsa skyltar – men också att kunna fråga sig fram.

Jag fattar alltså Lagerroths ambitioner som i första hand pedagogiska. I sitt förord menar han sig dock ha ett dubbelt syfte: både ett pedagogiskt och ett vetenskapligt. Men det är också, som han själv påpekar, i den rika notapparaten som den i strikt mening vetenskapliga diskussionen förs, och även detta synes till slut vara ett pedagogiskt grepp.

Det är alltså läsandets praktik som står i centrum för Lagerroths intresse. De teoretiska avsnitt

boken innehåller utgör sammanlagt inte mer än 18 sidor. På det utrymmet diskuterar författaren bl. a. genrebegreppet och andra för hans utläggning fundamentala begrepp som »helhet» och »egenart». Däremot tycks författaren inte själv räkna det avsnitt som fått rubriken *Texttolkningens teori* till bokens teoretiska bidrag, vilket onekligen hade varit logiskt.

Detta avsnitt vidarebefordrar en del hermeneutiska idéer, främst genom Hirsch's förmedling och i populariserad form. Såväl Hirsch som Kayser har påpekat att läsningen av ett litterärt verk inte med någon framgång kan bedrivas automatiskt utifrån någon på förhand uppställd teori om det verk som skall studeras, utan att både helhet och egenart går förlorade. På något stadium av arbetet krävs intelligenta gissningar och fantasisprång.

Om jag fattar Lagerroth rätt, är det just sådana »språng» han vill uppmuntra till, och han ger en del praktiska anvisningar om hur de kan förberedas. Det förtjänar att slås fast att boken främst är en handbok i romanläsning, och den är skriven av en avantgardist på området.

Till de ovanskliga förtjänsterna med Lagerroths bok hör alltså, att den förser läsaren med en uppsättning frågor att ställa till romanen, vilket inte är det samma som att han skulle sträva efter att lansera vare sig en ny terminologi inom romanforskningen eller ett nytt klassificeringssystem för berättarkonsten.

När Lagerroth undantagsvis lämnar sin mjuka linje att föreslå tankemodeller och i stället ger förslag till terminologisk nyordning lyckas han, enligt min mening, oftast inte så väl.

Vad vinner man t. ex. med att ersätta ett i och för sig så komplicerat begrepp som »synvinkel» – i själva verket ju en rubrik över en uppsättning intrikata arrangemang från romanförfattarens sida – med »perspektivstruktur» och att dessutom låta detta nya begrepp innefatta vad som efter Booth kallats »the implied author», ett begrepp som just börjat vinna stadga och som många funnit högst användbart? Här är svårigheterna så stora, att tydligheten snarare skulle krävt ytterligare preciseringar. Och inte blir man mycket klokare på vad Lagerroth menar, när han tidigare i boken energiskt argumenterat mot strukturbegreppet över huvud.

Annorlunda förhåller det sig som sagt med det undersökande språk som Lagerroth förser romanläsaren med. Här finns ingen anledning att komma med pedantisk kritik. Det undersökande språket kan naturligtvis se ut precis hur som helst och bör självfallet vara så rikt som möjligt; det rör sig ju om instrument som överges när operationen är avslutad. Vad Lagerroth rekommenderar är helt enkelt, om man så vill, en smula gyllenstensk böjlighet hos romanläsaren.

Somliga av uppslagen kommer som sagt utifrån. Tankeväckande för den som inte tidigare stiftat bekantskap med Northrop Frye, måste presentationen av valda delar ur dennes *Anatomy of Criticism* te sig. Det är främst Frye's indelning av prosan i fyra huvudformer som Lagerroth återger, utan att dock dela Frye's nästan metafysiska tilltro till dessa formers konstans genom tiderna. Lagerroth tror inte på sådana »arter» men menar att de kan vara av intresse som »typer, tendenser, riktning, kvaliteter, principer».

För Frye är den realistiska romanen, *the novel*, bara en av fyra likvärdiga typer och inte alls exemplet för all berättarkonst. På engelskt språkområde har man ju också begreppet *romance* för den mer yviga romantyp som t. ex. Hugo och Tolkien eller bland svenska författare Almqvist och Rydberg företräder. Lagerroth föreslår »romantisk roman» som beteckning på denna romantyp.

Kanske skulle en åtgärd av det slaget kunna hjälpa till att undanröja missuppfattningen att den välgjorda, den objektiva romanen är den enda vällyckade eller att den utgör finalstadiet i en lång utvecklingskedja. Frye's och Lagerroths påpekanden kan te sig självklara, men är nog i själva verket välbehövliga sedan Staffan Björck – ofrivilligt eller inte – med Romanens försvärd bibringat några generationer av svenska litteraturstuderingar den uppfattningen. I det stora perspektivet, säger Lagerroth, »reduceras den välgjorda, objektiva, dramatiska romanen till sin rätta betydelse: den är varken den 'egentliga' eller den ideella romanen utan en form, som varit framträdande, om också inte så förhärskande som det kunnat tyckas, under en del av romanens historia. För världslitteraturens största romaner har den haft mindre betydelse än för beståndet av förströelseläsning i kiosken.»

Det finns ingen roman, bara romanformer, menar Lagerroth. Återigen gäller det för romanläsaren att inte vara alltför fördomsfull. En utmärkt demonstration av hur en läsare med rikt språk undgår att diskvalificera en sammansatt text, utgör Sven Delblancs intressanta läsning av Kwartetten som sprängdes i Birger Sjöberg-sällskapets årsbok 1976. Delblancs slutsats kan användas som en illustration till det prisvärda i Lagerroths ambition att utvidga läsarens språk, och saken blir ju inte sämre av att orden fällt av en romankonstruktör: »Utdömer vi en livsduglig och fungerande text som kaotisk visar vi bara att det är fel på våra föreställningar om textens enhetlighet och ordning. Våra begrepp är för trånga för texten, den måste angripas med nya redskap.»

Som goda hjälpmedel för den som då och då vill röja upp i kaos, kan emellertid Frye's indelning – betraktad med Lagerroths skepsis – göra nytta.

Till de två huvudformerna *novel* och *romance* –

som också Wellek & Warren räknar med – lägger Frye dels »bekännelsen» – *confession*: en rubrik som gör det lättare att handskas med sådana texter som t. ex. Birgittas uppenbarelser, Tjänstekvinnans son och Åsnebrygga.

Den fjärde form Frye räknar med är den s. k. mennipeiska satiren – *Mennipean satire*: den typ av berättelse som demonstrativt nonchalerar tids- och rumsbegrepp, som blandar fantasi och historia, som behandlar höga ting på ett komiskt sätt osv. Typen kan illustreras med exempel som Candide, Gullivers resor och Bulgakovs Mästaren och Margarita. Det är den fantasifulla satiren helt enkelt som alltså framgångsrikt kan behandlas som en typ för sig.

Sådana tänkesätt har aldrig slagit igenom i svensk romanforskning, men tycks mig väl värda att begrunda – just på det trolösa sätt Lagerroth rekommenderar; det är naturligtvis viktigt att man inte misstar sig på hans avsikt så att man bedömer eller använder hans bok som ett rent teoretiskt arbete.

Ändå tycker jag att Lagerroth kunde ha introducerat just Frye lite mer energiskt. Detta skulle i så fall ha varit i linje med hans framför allt i noterna dokumenterade strävan att internationalisera den svenska romanforskningen. Det är nämligen ett faktum att Frye's idéer – antingen de avser dessa olika typer av berättarkonst eller hans i anslutning till Jung lanserade »arketyper» och »quest» – i så hög grad är närvarande i merparten av engelskspråkiga avhandlingar om romaner, att dessa förmodligen blir obegripliga för den som inte på förhand är bekant med Frye.

I anslutning till nyare tolkningsteorier poängterar Lagerroth ständigt att romanläsningen är att likna vid en process vars syfte åter är att komma till rätta med den process som är romanens sätt att till slut realisera sin innebörd. Den uppsättning formuleringar och frågor han berikar romanläsarens språk med, är ett uttryck för denna dynamiska syn på romanstudiet. *Romanen i din hand* har alltså karaktären av provisorium: det är inte ett antal fixerade slutsatser som läggs fram, och att referera eller ta ställning till varje enskilt förslag blir i längden inte särskilt givande. Först när Lagerroths idéer provats i undervisning och i konkreta studier av andra än han själv, blir det möjligt att yttra sig om dessa idéers bärkraft.

Hans-Göran Ekman

Nils Erik Enkvist: *Stilforskning och stilteori*. CWK Gleerup Bokförlag. Lund 1974.

Nils Erik Enkvists senaste arbete är indelat i två huvudavdelningar. I den första skisseras stilforskningens allmänna utveckling från antiken till våra